

Współczesna Czechosłowacja

ARMIA CZESKO-SŁOWACKA W LATACH 1939—1945

Zajęcie przez Hitlera Czechosłowacji w r. 1939 pociągnęło za sobą likwidację armii czechosłowackiej. Na terenie protektoratu Niemcy zachowały małą armię, tzw. „wojsko rządowe“, na terenie Słowacji utworzone zostało własne wojsko słowackie. Niemniej przeto od pierwszej chwili rozpoczynają się starania o stworzenie na emigracji nowej armii czechosłowackiej, która by czynnie wzięła udział w przyszłym konflikcie, zaznaczając tym wkład Czechosłowacji do dzieła wolności.

Po marcu 1939 r. wojskowi czechosłowaccy udali się na emigrację. Pierwszym ich punktem zbornym był konsulatu czechosłowacki w Krakowie. 30. IV. 1939 r. grupa emigrantów wojskowych w Krakowie pod dowództwem por. J. Krala postanowiła stworzyć nowe wojsko czechosłowackie i ten dzień uważany jest za datę narodzin nowej armii czechosłowackiej na obczyźnie. Ponieważ w Polsce nie mogli jawnie się organizować, postanowili przerzucać ludzi do francuskiej Legii Cudzoziemskiej. 22 maja 1939 r. transport 3.000 ludzi odjechał do Francji. Pozostali uzyskali dla siebie obóz w Bronowicach pod Krakowem. Po por. Kralu dowódcą był kap. Vesely, a w czerwcu przybył i objął zaraz dowództwo pułk. (obecnie generał) Svoboda. Przybyli i lotnicy zbiegli ze Słowacji. W sumie przed wybuchem wojny 1939 roku było 870 ludzi, żołnierzy i oficerów. Po wybuchu wojny 1939 roku, w dniu 3 września 1939 r. rozkazem Prezydenta Rzeczypospolitej stworzony został „Legion czeski i słowacki“, którego komendantem mianowany został gen. Prchala, uzyskawszy przychylność ówczesnych polskich kół rządowych. Ochotnicy Legionu za istotnego dowódcę uważali pułk. Svobodę. Legion przerzucony został do Leśnej koło Baranowicz, gdzie 8 września otrzymał od władz wojskowych polskich częściowe uzbrojenie. Z kolei przeniesiony już został podczas walk w rejon Tarnopola, gdzie powierzono mu zorganizowanie obrony przeciwlotniczej i 13 września 1939 r. brał udział w obronie stacji Hłuboczek Wielki przed nalotem niemieckim. Była to pierwsza walka nowej armii czechosłowackiej.

Po klęsce Polski, część Legionu czechosłowackiego przeszła granice Polski i przez Rumunię przedostawała się na Zachód, aby brać w dalszym ciągu udział w walkach, część zaś przeszła do ZSRR, gdzie 23 września 1939 r. była pozornie przez władze radzieckie internowana. Pułk. Svoboda i część Legionu, która przeszła do ZSRR, czyniła to celowo, gdyż zdawała sobie sprawę z roli, którą ZSRR odegra w wyzwoleniu krajów okupowanych przez Niemcy hitlerowskie. Ze swej strony władze radzieckie zezwoliły na zorganizowanie pod dow. Svobody „Czechosłowackiej Grupy Wojskowej“, niby na pozór internowanej, która z Krzemieńca przeniesiona była 10. X. do Olchowic, stąd 7. XII. do Jarmoliniec, 24. III. 1940 r. do Oranki, 20. VI. 1940 r. do Suzdał, a stąd 20. IX. 1941 r. znów do Oranki. Rząd radziecki zezwalał też na wyjazd członków grupy do formującej się na Zachodzie armii czechosłowackiej, dokąd odplynęło w r. 1940 200 osób, a na Bliski Wschód w r. 1941, 450 osób.

Jesienią 1939 roku we Francji w miejscowości Agde zaczęły się formować kadry nowej armii czechosłowackiej. Rdzeniem jej były elementy z Legionu

czeskosłowackiego w Polsce, które przeszły granicę rumuńską bądź też przybyły potem z ZSRR. Dowódcą tej armii był generał Ingr. Do ataku niemieckiego na Francję w maju 1940 r. uformowano jedną dywizję. Dwa jej piechoty walczyły od Marne po Loire. W czasie walk padł tu 6. VI. pierwszy dowódca Legionu z Polski por. Król. Po kapitulacji Francji część wojsk bezpośrednio przedostała się do Anglii, reszta, internowana w camps de travail w południowej Francji, przenikała też rozmaitymi drogami w tym samym kierunku, aby wziąć udział w dalszej walce.

W Anglii wojsku czeskosłowackiemu powierzona była obrona wybrzeża.

Równocześnie jednostki czeskosłowackie formowane były przy armiach sprzymierzonych na Bliskim Wschodzie, najpierw przy armii Weyganda, potem przy armii angielskiej. Jednostka czeskosłowacka brała udział w walkach pod Tobrukiem. W r. 1943 została ona przeniesiona do Anglii. Z niej i z będących tam już jednostek stworzono teraz czeskosłowacką samodzielną brygadę pancerną, która weszła do akcji wojennej dopiero w okresie inwazji.

Obok tego z Francji ewakuowani byli do Anglii lotnicy czeskosłowaccy, którzy odznaczyli się w „bitwie o Anglię“ a potem brali udział w nalotach na kontynent.

Po wybuchu wojny niemiecko - radzieckiej ośrodek wojskowy czeskosłowacki przekształcił się w kadry nowej armii czeskosłowackiej w ZSRR. Kadry te 26 stycznia 1942 r. przeniesione zostały z Oranki do Buzułuku, gdzie przystąpiono do ich uzupełniania. I batalion czeskosłowacki wyruszył 31 stycznia 1943 roku na front i odznaczył się w szeregu walk, jak pod Sokołowem (8 marca 1943 r.). W kwietniu 1943 r., wobec rośnięcia szeregów czeskosłowackich, stworzona została pierwsza czeskosłowacka brygada piechoty, która odznaczyła się w szeregu walk, jak pod Białą Cerkwią, Kijowem, Żaszkowem. Znacznym przybytkiem dla wojska czeskosłowackiego w ZSRR byli Słowacy, którzy masowo przechodzili z wysłanych na front wschodni jednostek wojskowych Tisowej Słowacji, głównie z tak zwanej „rychlej“ i „zaistovacej“ dywizji (jej dowódca generał Jurech został przez Niemców skazany na śmierć); po jej przekształceniu na dywizję piechoty dezercje nie ustały, aż wreszcie pod Melitopolem 30. X. 1943 r. gremialnie przeszło na stronę Armii Czerwonej 2.750 żołnierzy i 50 oficerów. Stworzona została z nich II. czeskosłowacka brygada, desantowa (spadochronowa). Po wybuchu powstania słowackiego w r. 1944 brygada ta w dniach 22—25 IX. 1944 r. przerzucona została z Krosna do Bańskiej Bystrzycy, wzięła udział w walkach na terenie Słowacji, a później przeszła w góry, gdzie walczyła aż do przybycia I korpusu zimą 1944/45 roku. Równocześnie na teren powstania przerzucony był jeden pułk lotniczy czeskosłowacki z ZSRR.

Gdy w roku 1943 wobec postępów ofensywy Armii Czerwonej jednostki wojska czeskosłowackiego znalazły się na Wołyniu, z elementu czeskiego, który tam mieszkał a zgłosił się obecnie do wojska czeskosłowackiego, stworzona została III czeskosłowacka brygada piechoty. Wszystkie to razem sformowane zostało w I czeskosłowacki korpus w ZSRR, który w r. 1944 składał się z tych trzech brygad, 6 pułków artylerii, 1 brygady czołgów, 4 batalionów saperów i 4 łączności; poza tym z I pułku lotniczego, który brał udział w walkach w powstaniu słowackim, i ze zbiegłych do Lwowa lotników słowackich z lotnictwa ks. Tisy stworzona została I czeskosłowacka dywizja lotnicza.

Jesienią 1944 roku I czeskosłowacki korpus w ZSRR pod dowództwem generała Svobody przerzucony został w Karpaty wraz z armią, która szła na wy-

zwolenie Czechosłowacji. Po walkach pod Duklą (8. IX. 1944), korpus przeszedł pod Karpaty i pokonywając zacięty opór wroga, 7 października 1944 r. przekroczył przełęcz dukielską, znajdując się znów na terytorium Czechosłowacji. Padł tam generał Vedral-Sazavský, dowódca I brygady. Z kolei korpus przełamywał opór niemiecki na południe od przełęczy, a po jego pokonaniu (25. XI. 1944 r.) zajął stanowiska na rzece Ondawie, wchodząc w skład IV Ukraińskiej Grupy A. Cz. Tylko 5 pułków artylerii przerzuconych zostało na północ, gdzie wzięły one udział w przełamaniu frontu pod Jasłem (15 stycznia 1945 r.), za co otrzymały przydomek „Jaslovsky“.

W połowie stycznia korpus wziął udział w decydującej ofensywie Armii Czerwonej; 19 stycznia 1945 r. zajął Zborów, 20. I. 1945 r. Preszów i Bardyjów, 27. I. Spiską Nową Wieś, Spiską Starą Wieś, Lewoczę, Kieżmark, Poprad, 28 stycznia Tatrzańską Łomnicę i Smokowiec, 31. I. Liptowski Hradok. Front ustalił się też na linii Vyhodna—Lipt. Hradok—Lipt. Św. Mikulasz na okres ok. 2 miesięcy. Brygada pancerna została z Kieżmarku znów przerzucona na północ do Polski, gdzie w końcu lutego znalazła się w walkach w rejonie Bielska. Główne siły korpusu podjęły znów walkę 31. III., przełamując obronę niemiecką koło Św. Mikulasza. 4. IV. zajęty został Św. Mikulasz, 5. IV. Ružomberok, w 5 dni I korpus przeszedł Wielką Fatrę, następnie po zaciętych bojach w Małej Fatrze korpus przeszedł do doliny Wagu a stąd przez Małe Karpaty do Moraw. Koniec wojny zastał I korpus czeskosłowacki w morawskim Prustejowie. W czasie pobytu korpusu na Spiszu, z elementu, uzyskanego z rekrutą na wschodniej Słowacji, stworzono IV brygadę, która odznaczyła się w walkach na terenie Małej Fatry. Brygada pancerna, po walkach w rejonie Bielska, razem z I lotniczą mieszaną dywizją brała udział w walkach nad Odrą, w boju o Opawę a następnie Morawską Ostrawę i 9 maja 1945 r. wkroczyła pierwsza ze wszystkich wojsk czeskosłowackich do Pragi.

I czeskosłowacka samodzielna brygada pancerna pod dowództwem generała Liški sformowana w Anglii, została w okresie inwazji w lecie 1944 przerzucona na front inwazyjny, gdzie powierzono jej za zadanie blokadę Dunkierki. Pod Dunkierką zastała brygadę kapitulacja Niemiec i zakończenie wojny. Brygada powróciła wówczas do kraju. Na prośbę dowódcy brygady generała Liški, mieszana bateria z 6 działami przeciwlotniczymi i 200 oficerami i żołnierzami dołączona została do armii USA gen. Pattona, która wkroczyła do Czechosłowacji i zajęła Pilzno; w czasie powstania w Pradze żołnierze i oficerowie z tej baterii prosili o wysłanie ich na pomoc Pradze, ale dowództwo amerykańskie odmówiło, powołując się na potrzebę zgody najwyższego dowództwa sprzymierzonych (SHAEP). Mimo to, bez zgody dowództwa amerykańskiego, bateria wyruszyła na pomoc Pradze, ale potem powróciła (zob. interesującą w tej mierze polemikę w prasie czeskiej na początku 1948 r., np. „Lidová Demokracie“ z 30. I. 1948). Tak samo i dowódca lotnictwa czeskosłowackiego w Anglii, generał Janoušek chciał wysłać lotników czeskosłowackich na pomoc Pradze, ale dowództwo angielskie nie przychyliło się do tej prośby.

Poza tymi formacjami walczyli czeskosłowaccy żołnierze i na innych frontach. Tzw. „wojsko rządowe“, protektorackie, któremu Niemcy już nie ufali, wysłane zostało wiosną 1944 roku na front włoski. Na froncie włoskim znalazła się też resztką wojsk Tisowej Słowacji, którą ściągnąć musiano z frontu wschodniego wskutek licznych wypadków dezercji na stronę Armii Czerwonej. Tak z jednego jak i z drugiego frontu większość przeszła na stronę sprzymierzonych, bądź zbiegła do partyzantów włoskich, z którymi ramię w ramię wal-

czyła aż do wyzwolenia Włoch. Walczyli liczni partyzanci na terenie Czech i Moraw oraz w górskich terenach Słowacji, gdzie szereg jednostek partyzantskich utrzymało się aż do nadejścia armii wyzwolitej. Walczyli Czesi i Słowacy w maquis francuskim, wreszcie licznie brali udział w partyzantce jugosłowiańskiej, gdzie uformowana została nawet jedna jednostka czesko-słowacka.

Po wyzwoleniu Czechosłowacji wszyscy żołnierze i oficerowie czesko-słowaccy powrócili ze swymi jednostkami do kraju, gdzie uformowana została jednolita armia czesko-słowacka. Stopień tych wszystkich tak pozornie odmiennych elementów w jedną całość nie było jednak rzeczą trudną. Wszystkie bowiem jednostki czesko-słowackie, gdziekolwiekby walczyły — pod Tobrukiem, Dunkierką czy Sokołowem — walczyły o to samo, wszystkim ten sam przyświecał cel: wolna i sprawiedliwa Czechosłowacja. I faktycznie wszystkie one, czy to wojska na Bliskim Wschodzie, czy brygada pancerna w Anglii, czy I korpus w ZSRR, początek swój wywodziły z tej grupki, która w Krakowie 30. IV. 1939 podjęła pierwszą sztandar walki o wyzwolenie.

Jan Reychman

USTRÓJ NOWEJ CZECHOSŁOWACJI

Nowa konstytucja. W dniu 9 maja, w trzecią rocznicę zwycięskiego zakończenia wojny i oswoobodzenia Pragi, Ustawodawcze Zgromadzenie Narodowe Republiki Czechosłowackiej odbyło uroczyste posiedzenie, na którym uchwalona została nowa konstytucja państwa czesko-słowackiego.

Na posiedzeniu w sali Władysława-wowskiej Hradu praskiego obecni byli oprócz członków Narodowego Zgromadzenia i rządu liczni członkowie korpusu dyplomatycznego, delegacja parlamentarna jugosłowiańska, członkowie słowackiego Zgromadzenia Powierników i przedstawiciele Słowackiej Rady Narodowej, przedstawiciele krajowych rad narodowych, miast: Pragi, Brna i Bratysławy, kół naukowych i artystycznych, stowarzyszeń kulturalnych, organizacji niepodległościowych, kościołów, Sokoła, Związku Młodzieży Czechosłowackiej, naczelnych urzędów państwowych, sądów, zakładów produkcji, ludności rolniczej, związków zawodowych itd. Ponadto obecni byli liczni przedstawiciele prasy krajowej i zagranicznej. Kancelarię Prezydenta Republiki, którym w

owym dniu był jeszcze dr Benesz, reprezentowali: szef kancelarii J. Smutny i generał Hasal.

Nowa konstytucja przyjęta została przez Ustawodawcze Zgromadzenie Narodowe jednogłośnie, głosami wszystkich obecnych 246 posłów; ogłoszona została zgodnie z przepisami prawnymi w miesiąc później, tj. 9 czerwca, i tegoż dnia weszła w życie.

Konstytucja jest w pierwszym rzędzie dziełem prof. Włodzimierza Prochazki, głównego referenta komisji konstytucyjnej Ustawodawczego Zgromadzenia Narodowego. Podkreśla się, że podstawą konstytucji były myśli i wskazówki Klemensa Gottwalda, do niedawna premiera, obecnie zaś prezydenta Republiki Czechosłowackiej. Przed uchwaleniem przez Zgromadzenie Ustawodawcze konstytucja podana była do wiadomości publicznej przez ogłoszenie w prasie (poszczególne pisma zamieszczały bądź większość artykułów w brzmieniu dosłownym, bądź szczegółowe omówienie) i była przedmiotem dyskusji publicznej. W dyskusji tej przedstawiciele wszystkich warstw i zawodów